

КРЕДИТ ТАЪЛИМДА ЭКОЛОГИЯ ВА ТАБИАТНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШ ФАНИДАН АУДИТОРИЯ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ОЛИБ БОРИШ

Х.С.Хушвақтова – педагогика фанлари доктори, доцент

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Таянч сўзлар: таълим, кредит-модуль тизими, мустақил таълим, кредит баллари, баҳолаш.

Ключевые слова: образование, кредитно-модульная система, самостоятельное обучение, кредитные баллы, оценивание.

Key words: education, credit-module system, self-study, credit scores, assessment.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг 2021 йил 16 июлдаги буйруғига биноан, 2021-2022 ўқув йилидан республикадаги барча давлат олий таълим муассасалари ва уларнинг филиалларида ўқув жараёни кредит-модуль тизими асосида ташкил этилди.

Республикада 2019 йил 22 апрелда ойида экологик таълим ривожлантириш концепцияси ишлаб чиқилди, ушбу концепция амалга ошиши натижасида, мамлакатда экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат кадастрини юритиш, биохилмаҳилликни сақлаб қолиш, зоология ва ботаникага оид организмларни, шаҳарлар экологиясини сақлаб қолишга эришилади. Янги қабул қилинган экологик таълим концепциясига кўра, экологик таълим, экологик онг, тарғибот ва маданиятни тизимли узлуксиз равишда барқарор ривожлантириш, шунингдек, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида билимли мутахассисларни тайёрлаш ва уларнинг экология соҳасида малакасини ошириб бориш бугунги куннинг вазифасидир.

Экология фани бугун фақатгина талабага экология соҳасини ўргатувчи эмас, уларни келажак ҳаётда табиатдан фойдаланувчи, уни асраб, муҳофаза қилувчи, экологик-ижтимоий ривожлантирувчи фан сифатида шаклланиши лозим. Гуманитар йўналишдаги талаба-ларга “Экология” фани иккинчи курсда ўқитилади, бунда улар асосан экологик омиллар, популяциялар, экологик тизимлар, инсоннинг табиатга - сувга, тупроққа, ўсимликка, ҳайвонот оламига таъсири, глобал иссиқ муаммолари, экологик ҳуқуқ ва биосферани сақлаш инсонларнинг энг муҳим вазифаси эканлиги ўргатилади. Ушбу фан талабага экологияни билиш ва тушуниш орқали табиатни асраб қолмасак, биз ўзимиз яшайдиган маконимизга бефарқ эканлигимиз, келажакда катта хавфга олиб келишини тушунтирамиз.

Кредит таълим тизими шароитида талабалар ва профессор-ўқитувчилар мобиллиги таълим муассасасининг академик эркинлиги ва ваколатларини кенгайтириш орқали таъминланади. Талабаларнинг академик эркинлиги уларнинг таълим дастурига кирган фанларни ўзлаштиришида мустақил ишларнинг аҳамиятини юксалтириш орқали ўз фаолиятини ва мустақил билим олишини ташкил этиш қобилиятларини ривожлантиради. Экология фанидан аудитория машғулоти 60 соатни ташкил этади, шундан 30 соат маъруза, 30 соат семинар машғулоти ва 60 соат мустақил таълим соатлари яни 1:1 нисбатга тўғри келади ва талаба 4 кредит тўплаш имконига эга бўлади.

Кредит-модуль тизимига ўтишнинг нима афзалликлари бор ва ушбу тизим қай тарзда олий

таълим муассасарида олиб борилади. Кредит технологияси асосида дарсларни олиб боришда ишни қандай тарзда ва нимадан бошлаш лозим бўлади? Кредит-модуль тизими ўқув жараёнида шаффофлик, прагматизм ва талабага йўналтирилган таълимни ташкил этиш имкониятини беради. Кредит-модуль тизими ўқитувчилар олдида ўз устида ишлаш, ўқув-услубий таъминотни такомиллаштиришни назарда тутди. Бунда аудиторияда фойдаланиладиган материаллар мазмунига жиддий эътиборни қаратган ҳолда талабаларнинг мустақил иши янада сифатли ва аҳамиятли бўлиши таъминланади. Талабаларнинг билиш фаолиятини, айниқса аудитория машғулоти ташкил қилиш ва уларни бошқариш комплекс услубий ва дидактик ишланмалар бўлишини назарда тутди. Кредит таълим тизимида талабаларнинг қизиқишларини тўлиқ ҳисобга олиш, уларнинг таълимга бўлган қизиқишини таъминлаш, ўқитувчилар ўртасидаги рақобат муҳитини яратиш, турли таълим усуллари такомиллаштириш ва қўллашни, шу жумладан ўқув-услубий таъминот сифатини яхшилашга қаратилган.

Шу кунгача Олий таълим муассасарида талабаларга билим беришда асосий усул, у ҳам бўлса, анъанавий усул аудиторияда маърузалар ўқиш ёрдамида талабага билим бериб келинган. Тўғри, дунёнинг кўплаб мамлакатларида талабаларга худди шу усулда таълим берилмоқда. Кредит тизимидан кўзланган мақсадлардан бири талабани ўз устида ишлашга ўргатиш ҳисобланади. Фан ўқитувчиси томонидан талабага кейинги дарс мавзуси, режаси, фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати берилади ва талаба янги мавзунини мустақил равишда ўзлаштириб келади ва дарс жараёнида профессор-ўқитувчидан мавзу бўйича юзга келган саволларга жавоб олади.

Мустақил таълимни “Self-education” тўғри ташкил этиш учун ахборот-ресурс марказлари ўқув адабиётлар, газета, журнал, онлайн ресурслар билан таъминланганлигига алоҳида эътибор бериш керак.

Бугунги кунда бизнинг таълим тизимимизга киритаётган ECTS кредит-модуль тизими бир йиллик кредитлар миқдори 60 тани ташкил этади. Бир ўқув йили 2 семестрдан иборат эканлигини ҳисобга олсак, талаба ўқиши давомида ҳар семестр давомида 30 кредит тўплаб боришга эришиши зарур.

Бу қўлланма ECTS кредит-модуль тизимининг тушунчалари, унинг ишлаш механизмлари бўйича асосий тамойилларини ўзида жамлаган расмий¹.

Бакалавр ўқув дастури муддати 4 йил эканлигини ҳисобга олсак, ОТМ талабалари ушбу даражани қўлга киритиш учун жами 240 кредит, магистратура дастурини тугаллаш учун эса 120 кредит тўплаши керак бўлади. Талаба бир йилда

давомида 60 балл тўплай олмаса, ёки бир семестрда 30 балл тўпламаса уни ўқитувчи баҳоламайди. Демак талаба қарздор бўлиб қолади, ва у қайтадан ўқитувчига имтихон топширади. Ҳар бир фан бўйича талаба якуний балл топширади [4]

Талабанинг академик билими ҳар бир университет томонидан қабул қилинган махсус баллар шкаласи бўйича баҳоланади.

Кредит-модуль тизимида дарслар олиб борилганда ўқув муассасасида фанлардан дарс берувчи ўқитувчилар қуйидагиларга эътибор беришади:

- республика таълим тизимига халқаро таълим тизими услубларини олиб кирилади ва уларни интеграциялашади;

- талабаларнинг таълим жараёнида академик фаолликларни оширишга эришилади;

- талабанинг билими янада оширилади ;
- ўқиш ва ўрганишни имкон қадар мустақил дарс соатлари бўлиб ва фанни ўзлаштиришда талабанинг ўз ўзини шахсийлигига эришади;

- талабаларнинг мавзуларни мустақил ишлашига шароит яратиб берилади.

Шуни айтиш керакки, талабанинг охириги баллари тест маркази томонидан баҳоланади, бунда дарсларни олиб борган ўқитувчи баҳолаш ишларида мутлақо аралашмайди (1-жадвал).

1-жадвал. Модуль-рейтинг тизимини баҳолаш (баллар миқдори тахминан)

ECTS шкаласи бўйича баҳолаш	Баллар бўйича баҳолаш	ОТМ шкаласи бўйича баҳолаш
A	110 - 120	5 (аъло)
B	100 - 109	4 (яхши)
C	90 - 99	4 (яхши)
D	80 - 89	3 (қониқарли)
E	70 - 79	3 (қониқарли)
FX	60 - 69	2 (ўзлаштирмаган), аммо қайта топшириши мумкин
F	0 - 59	2 (баҳоси икки), фанни қайта ўқиш шарти билан

Кредит-модуль тизимда талабанинг билимини баҳолаш тамойили қуйидагича бўлади:

«Аъло» — баҳони фан бўйича ўқув дастурини тўлалигича ўзлаштириб, берилган топшириқларни фаол равишда мунтазам бажариб келган ва ўзининг ижодий қобилиятини намоён қилган талабаларга қўйилади.

«Яхши»-ўқув дастури бўйича барча маълумотларни тўла ўзлаштириб ўз билимини кўрсатган, топшириқ-ларни ўз вақтида бажариб келган ва асосий дарсликни яхши билиб олган талабага қўйилади.

«Қониқарли» - дарс жараёнида ўқув материални ўзига керакли ҳажм даражасида билиб олган, топшириқларни қисман бажарган, фан бўйича маълум билимга эга бўлган ва керакли адабиётларни таниган талабаларга қўйилади.

«Қониқарсиз» — ўқув материали бўйича қисман тушунчага эга , аммо уларни тушунтириб ва кўрсатиб беришда адашиб кетадиган талабаларга қўйилади.

Мамлакатимиз 33 дан ортиқ йирик ОТМлар кредит-

модуль тизимига ўтиши кутилмоқда [2] Мазкур ОТМ ларда асосан ECTS кредит-модуль тизимининг жорий этилиши кўзда тутилган [3] (Республика ОТМларида асосан биринчи курслардан бошлаб ишлайдиган кредит-модуль тизимида ўқув дастурлари ўқув юкчаси ҳажмига қараб бир неча кредитларда акс этади. Талаба эса ўқув йилидаги ҳар семестрда фан бўйича лозим бўлган кредитларни тўплай олсагина у курсдан курсга ўтади. Тўрт ўқув йили мобайнида саккизта семестрда лозим бўлган кредит балларни тўплагандан сўнг маълум бир соҳа бўйича бакалавр даражаси берилади. Бизга жорий қилинаётган ECTS кредит-модуль тизимида бир йиллик кредитлар миқдори 60 тани ташкил этади. Бир курсда ўқиётган талаба кейинги курсга ўтиши учун бир йил давомида ўқиши давомида ҳар семестр 30 кредит тўплаши керак. Демак ушбулардан келиб чиқиб республиканинг кўпгина ОТМларида Бакалавр дастури одатда 4 йил эканлигини ҳисобга олсак, талаба ушбу даражани қўлга киритиш учун жами 240 кредит тўплашга эришиши керак бўлади [5].

Жаҳон тажрибаларига суяниб фанлар модулларга бўлинади, талаба ҳар бир модулни алоҳида топшириб боради, фанни бўлиб ўрганиш унга анча қулайликлар келтиради. Талаба ўзи мустақил равишда ўқиб ўрганиши лозим бўлади, бу вақтда ўзи изланиб адабиётларни топади ва фикрлашга ўрганади. Талаба билимининг объектив баҳоланиши, улар ўртасида соғлом рақобатни келтириб чиқаради ва биз билимни, соҳасини яхши тушунган мутахассисларга эга бўламиз. Замон талабига мос кадрларни тайёрлаш натижасида мамлакатимиз тараққиётига катта ҳисса қўшган бўламиз ва жаҳондаги илғор мамлакатлар қаторига қўшилиб борамиз.

Албатта, бу тизимни ОТМларда жорий қилиб, амал-га ошириш ва талабада лозим бўлган билим ва кўник-мани ҳосил қилгунча ОТМларда профессор-ўқитувчи-лар томонидан жуда катта ишлар амалга оширилиши лозим бўлади. Чунки кўпчилик ўқитувчилар ва талабалар эски таълим тизимида дарсларни олиб боришга ва талабалар билимини баҳолашга ўрганиб қолишган, маълумки янгиликни қабул қилиш ва уни амалга оширишда бир қатор қийинчиликлар бўлади.

Кредит-таълим тизимининг самараси ва мақсадга мувофиқлиги унинг кўплаб дунё давлатлари таълим тизимларида кўпроқ тарқалганлиги билан асослани-лади, чунки таълим дастурларининг талабаларда мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантиришга қаратилиши ижодий фаолликни ва билим олишга ўзини сафарбар қилишга, охир-оқибат таълим сифатини оширишга имкон беради.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони. - <https://lex.uz/docs/4545884>.

2. “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”, 1-илоvasи, 9-банди.

3. 2015 European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) User’s Guide, a Joint Project by the European Higher Education Area, the Bologna Process and European Commission in 2015. Европа Кредитларни Кўчириш ва Жамғариб Бориш Тизими бўйича Фойдаланувчига Қўлланма (ECTS).

4. Надырова Н.А. Внедрение кредитно-модульной технологии обучения в условиях инновационного образования Казахстана.

5. Чередник Е.В. Кредитно-модульная система обучения. Статти –Наукови публикации.

6. Чуприна Е.В. Модульно-рейтинговая система преподавания дисциплины «Экология» в строительном вузе. // Журнал “Психология и педагогика”. 2007. №10.

РЕЗЮМЕ. Маколада кредит-модуль тизимида таълим жараёнларини ташкил қилиш олий таълим муассасаларида “Экология ва табиатни муҳофаза қилиш” фанидан аудитория машғулотларини олиб бориш, ўқув фаолиятлар турлари ва босқичлари кўриб чиқилади.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается организация учебных процессов в кредитно-модульной системе, проведение аудиторных занятий по предмету «Экология и охрана природы» в высших учебных заведениях, а также виды и этапы образовательной деятельности.

SUMMARY. The article examines the organization of educational processes in the credit-module system, conducting audience classes on the subject of "Ecology and nature protection" in higher educational institutions, and the types and stages of educational activities.

ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ ПЕДАГОГИКАСИДА БОШЛАНҒИЧ СИНФ УҚУВЧИЛАРИНИНГ МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ТУШУНЧАЛАРИНИ ТОПИШМОҚЛАР ОРҚАЛИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Л.А.Ибрагимова – мустақил тадиқотчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: кичик мактаб ёшидаги болалар, болалар психологияси, психологизм, мантикий ўргатиш, бадий психологизм, нафосат таъсири, болалар фольклори, нафосат тарбияси психологик ривожланиш воситаси, болалар фольклори ва тарбия.

Ключевые слова: дети школьного возраста, детская психология, психологизм, логическое учение, художественный психологизм, эстетическое влияние, детский фольклор, эстетическое воспитание, средства психологического развития, детский фольклор и воспитание.

Key words: school children, children’s psychology, psychology area, teaching logically, area of fine psychology, aesthetic influence, children’s folklore, aesthetic education, the means of psychological development, children’s folklore and education.

Инсон табиатининг бир бўлаги. Инсон табиат билан кўзга кўринмас иплар воситасида болангандир. Шу сабабли ҳам ҳар бир инсон ўзининг табиат билан бўлган муносабатини ўзи яшаётган табиий муҳит, географик шароитга қараб белгиланган. Ҳар бир табиат ҳодисаси инсонларга сиру синоатга бой тилсим бўлиб кўринган ва табиийки, инсон уни узи мушоҳадаси, ҳаёлий фантазияси билан кашф қилишга, сирли дунёни ўзига ҳар хил тасаввур этишга, уни рамзлар воситасида қамраб олишга ҳаракат қилган. Ушбу фаолиятда унга ўз ижоди топишмоқлар ёрдамга келган, шу орқали объектив борлиқни фикр фантазияси билан кўришга инъишланган. Кузатишимизча, бу хил топишмоқлар энг қадимги даврларда, яъни инсон табиат олдида ожиз бир мавжудод бўлган даврларда юзага келган.

Топишмоқларда мавжуд борлиқни идрок қилишнинг ҳаёт ходисаларини кузатиш, улар ҳақида фикр юритишнинг, инсон дунёқарашининг ибтидоий илдизлари кўзга ташланади. Ушбу даврларда яратилган топишмоқлар оддийлик, кам сўзлик, қисқасида предметларнинг инсонлар яшаётган муҳитдан олисда бўлмаслиги, инсон табиий сезгиларга маълум бўлган нарсаларнинг топишмоқларда ифодаланиши қабила билан характерланади. Масалан: «Өрели кийизди жаза алмадым» (осмон), «Керегениң басында ақ жаўлық» (Куёш), «Таў басында жарты нан» (ой), «Үй үстінде усақ тас» (юлдуз) қаби.

Баъзи топишмоқларда осмонда ҳаёт мавжуд, у ерда ҳам кишилар ердаги қаби яшайди, коинот-

даги осмон жисмлари буюк яратувчининг болаларидир қаби тушунчалар билан қадимги инсонлар фикр-мушокадаси эволюцияси кўзга ташланади.

Бар бирейдин бир улы ҳамде қызы

Оларды биледи дуньяның жүзи

Улы түнде, қызы күндиз уйықлайды

Хеш кимге билинбес жүргенде изи.

Топишмоқларда халқ ҳаёти акс этади, унинг турмуш тарзи, атрофини ўраб турган табиат, касб-кори, ўсимликлари, ҳайвонот олами, табиат ҳодисалари, йил ва ойлар саноклари ва ҳ. Ҳ. Ҳ. ифодасини топади. Масалан:

Он еки шақалы үлкен дарак,

Хәр шақада отыз жапырақ

Жапырактың бир жағы қара

Бир жағы ақ (12 ой, 30 кун, 30 тун)

ушбу топишмоқда ой ва йил саналари катта да-рахт сифатида тасаввур қилинган. Мамақалди-роқ, гулдураши кейин ёмғир ёғиши, шамолнинг гирдаб ҳосил қилиши, олов, қор, деҳқончилик экинлари-жухори, бугдой, пахта, қовун, қалампир, пиёз, саб-зи, кунгабоқор, гул ва боғдорчилик мевалари-узум, жийда қабила ёввойи ҳолда ўсадиған ўсим-ликлар-жувсан (ёвсан), ёввойи гилос, чеўл, қара-мик, сутилмақ, эшекей, сўбиқ, қамиш, ўтин, сув қавақ қабила алоҳида топишмоқлар сифатида таърифланган. Уларда халқ оғзаки ижодиға хос муболаға, жонлантириш, ўхшатиш, рамзий тенглашлар, сифатлашлар, фантастик ҳаёлий тасвирлар, образли, мушоҳадалар кенг қўллани-лиши, булар эса ёш авлодни мантикий фикрлашга, бадий ташбехлар эса уларнинг эстетик дидини